

Career Resiliency of Teachers of Special Schools Based on Coping Styles and the Mediating Role of Religious Beliefs

Somayeh Sadati Firoozabadi, Ph.D.¹,
Zhila Norani Kotenaei, M.A.²

Received: 03.12.2017

Revised: 05.29.2017

Accepted: 04.25.2018

تبیین تاب‌آوری شغلی معلمان مدارس استثنائی: بر اساس سبک مقابله‌ای و نقش واسطه‌ای باورهای مذهبی

دکتر سمیه ساداتی فیروزآبادی^۱،
ژیلا نورانی کوتنایی^۲

تجدیدنظر: ۱۳۹۶/۳/۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۱۲/۲۲

پذیرش نهایی: ۱۳۹۷/۲/۵

Abstract

Objective: This study aimed to examine the career resiliency of teachers of special schools based on coping styles with the mediating role of religious beliefs. **Method:** The statistical population of this descriptive-correlational study consisted of all teachers of special schools in Mazandaran Province, Iran. Through cluster sampling, 200 teachers of special schools were selected. In this study, the Special Education Career Resiliency Scale (Sotomayor, 2012), the Coping Inventory for Stressful Situations (Endler & Parker, 1990), and the Centrality of Religiosity Scale-15 (Huber & Huber, 2012) were used. **Results:** Results showed that problem-focused coping style and emotion-focused coping style affect teachers' career resiliency positively and negatively, respectively, and there is a significant positive correlation between religious belief and resiliency. In addition, all dimensions of religiosity have a significant positive correlation with coping style (problem-oriented). Moreover, religious beliefs have a mediating role between coping style and resiliency. **Conclusion:** By teaching appropriate coping styles to teachers, it is possible to increase their career resiliency which enhances the quality of teaching, thereby increasing learners' ability to learn better.

Keywords: *Career resiliency, coping styles, religious beliefs*

1. **Corresponding Author:** Assistant Professor, Department of Education of Special Children, Shiraz University, Shiraz, Iran.

Email: somayehsadati@shirazu.ac.ir

2. M.A. of Educational Research, Department of Psychology, Yasouj University, Yasouj, Iran

چکیده

هدف: این پژوهش در راستای بررسی تاب‌آوری شغلی معلمان مدارس استثنائی، بر اساس سبک مقابله‌ای و نقش واسطه‌ای باورهای مذهبی انجام شده است. **روش:** پژوهش حاضر از نوع توصیفی-همبستگی و جامعه آماری شامل تمام معلمان مدارس استثنائی استان مازندران بود. از بین آنان، ۲۰۰ معلم مدارس استثنائی با استفاده از روش نمونه‌گیری خوشه‌ای انتخاب شدند. در این پژوهش، پرسشنامه تاب‌آوری شغلی معلمان آموزش ویژه (سوتومايور، ۲۰۱۲)، پرسشنامه مقابله با موقعیت استرس‌زا (اندلر و پارکر، ۱۹۹۰)، و پرسشنامه دینداری نسخه ۱۵ (هوبر و هوبر، ۲۰۱۲) استفاده شد. **یافته‌ها:** نتایج حاصل نشان داد سبک مقابله‌ای مسئله‌مدار به صورت مثبت و سبک مقابله‌ای هیجانی به صورت منفی، بر تاب‌آوری شغلی معلمان مؤثر بوده است و بین باور مذهبی و تاب‌آوری ارتباط مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین، تمام ابعاد باور مذهبی با سبک مقابله‌ای (مسئله‌مدار) رابطه مثبت و معنادار داشته است. براساس یافته‌ها، باورهای مذهبی توانسته است نقش واسطه‌ای بین سبک مقابله‌ای و تاب‌آوری ایفا کند. **نتیجه‌گیری:** با آموزش سبک مناسب مقابله‌ای به معلمان، می‌توان تاب‌آوری شغلی آنان را افزایش داد که این امر منجر به بهبود کیفیت تدریس و بالطبع افزایش توانایی دانش‌آموزان می‌شود.

واژه‌های کلیدی: *باورهای مذهبی، تاب‌آوری شغلی، سبک‌های مقابله‌ای*

۱. نویسنده مسئول: استادیار، گروه آموزش کودکان استثنائی، دانشگاه شیراز، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، شیراز، ایران.

۲. کارشناسی ارشد تحقیقات آموزشی، گروه روان‌شناسی، دانشگاه یاسوج، دانشکده علوم انسانی، یاسوج، ایران.

مقدمه

امروزه کار معلمان مسلماً پیچیده‌تر، چالش‌انگیزتر و دشوارتر از هر زمان دیگر است (بال، ۱۹۹۳؛ رید، ۲۰۰۵ به نقل از جانسون، باون، سولیوان، کورنیو، پیترز، پیرس و هانتر، ۲۰۱۳)؛ به‌ویژه این دشواری در مدارس زیر نظر آموزش و پرورش استثنائی صد چندان خواهد شد. در این مدارس، دانش‌آموزان به دلیل ویژگی‌های خاصشان در شرایطی متفاوت با دانش‌آموزان عادی، به‌وسیله نیروهای تخصصی چندگانه می‌بایست آموزش داده شوند. چنین شرایطی فشار تحمیل‌شده‌ای را به معلمان کودکان استثنائی وارد می‌کند. به همین دلیل، تدریس در مدارس استثنائی نیازمند ویژگی‌هایی همچون محبت، انگیزه، تحمل مشقت‌های فراوان، صبر، تاب‌آوری و سرسختی است (بنگر، ۱۳۸۲). از جمله ویژگی مهمی که هر فرد در شغل خود به‌ویژه شغل معلمی آموزش و پرورش استثنائی می‌بایست در روند آموزش دارا باشد، تاب‌آوری است. بدیهی است که تاب‌آور بودن در ارتباط با چالش‌های دانش‌آموزان و عملکردهای شغلی، نقش مهمی در تصمیم‌گیری شغلی معلمان دانش‌آموزان استثنائی بازی می‌کند. این تاب‌آوری به نوبه خود، توان ادامه کار را به آن‌ها می‌دهد (نگیو و لای، ۲۰۱۷؛ بروسکیل، کالاتسی و لوماکویو، ۲۰۱۸).

تاب‌آوری یکی از بنیادی‌ترین سازه‌های مورد پژوهش در رویکرد روان‌شناسی مثبت‌نگر است. این سازه جایگاه ویژه‌ای، مخصوصاً در حوزه‌های روان‌شناسی تحولی، روان‌شناسی خانواده و بهداشت روانی به خود اختصاص داده است (کمپل - صلس، کوهان و استین، ۲۰۰۶). بوبک (۲۰۰۲)، تاب‌آوری را فرایند بهبود می‌داند که در طول زمان رخ می‌دهد و با توانایی فرد برای سازگاری با شرایط متنوع و افزایش شایستگی‌اش در مواجهه با شرایط نامطلوب، مربوط می‌داند. کاسترو، کلی و شن (۲۰۱۰)، تاب‌آوری را به‌کار بردن راهبرد خاصی برمی‌شمرد که افراد مشغول به کار، در شرایط نامطلوب آن را تجربه می‌کنند.

همان‌طور که مطرح شد، در محیط شغلی به‌ویژه محیط شغلی معلمان مدارس استثنائی، تاب‌آوری شغلی از اهمیت بالایی برخوردار است و یکی از سازه‌های مطرح در تاب‌آوری، تاب‌آوری شغلی معلمان است (بتینالنکار، ۱۹۹۶).

کولارد (۱۹۹۶)، تاب‌آوری شغلی را توانایی انطباق و تغییر شرایط و پیشامدها، حتی زمانی که شرایط دلسردکننده و مخرب‌اند، تعریف کرده و ویژگی‌های افراد دارای تاب‌آوری شغلی را داشتن مهارت همکاری، سازگاری شغلی، یادگیری مستمر و انجام کار با شایستگی فردی، برشمردند. معلم تاب‌آور در زمان سختی، نگرش مثبت و انتظارات واقع‌بینانه از خود و دیگران دارد، بر یادگیری و بهبود خود توجه و به دانش‌آموزان تعهد دارد و دارای اعتمادبه‌نفس و خودباوری است (دای و هانگ، ۲۰۱۶؛ نگیو و لای، ۲۰۱۷؛ بروسکیل، کالاتسی و لوماکویو، ۲۰۱۸). همچنین، در فنون تدریس کارآمد است، روابط حمایتی ایجاد می‌کند، از حس شوخ‌طبعی که اصلی اساسی است برخوردار بوده، اهداف واقع‌بینانه تنظیم می‌کند، از آموزش لذت می‌برد، مراقب سلامتی خود بوده و انعطاف‌پذیر، مثبت و خوش‌بین است (منسفیلد، ۲۰۱۲؛ نگیو و لای، ۲۰۱۷؛ بروسکیل، کالاتسی و لوماکویو، ۲۰۱۸). بنابراین، معلم به‌ویژه معلم مدارس استثنائی، با توجه به استرس‌های شغل خود می‌بایست در شغل و فرایند آن تاب‌آور باشد. طبق تحقیقات مورگان (۲۰۱۵) دانش‌آموزان معلمان که رضایت شغلی بالا و استرس پایین دارند، نسبت به دانش‌آموزان معلمان که قادر به حفظ تعهد خود نیستند، به احتمال زیاد در انجام تکالیف مدرسه بهتر عمل می‌کنند. بنابراین، داشتن مهارت تاب‌آوری در مشاغل مانند آموزش که اغلب خستگی بر عملکرد فرد تأثیر دارد، مهم است. معلمان می‌توانند در شرایط دشوار، مقاوم باشند و نقش مهمی در آموزش نسل صالح و آینده‌گرا بازی کنند (ازبی، بایکوتاینر و ترک‌اوگلو، ۲۰۱۴). این امر اهمیت توجه به تاب‌آوری

شغلی در معلمان را نشان می‌دهد.

تحقیقات اخیر نشان دادند عوامل متعددی بر تاب‌آوری معلمان تأثیرگذار است که شامل ویژگی‌های نوع‌دوستی، انگیزش درونی، پشتکار داشتن، خوش‌بینی، احساس خوش‌طبعی، هوش هیجانی و تمایل به ریسک‌پذیری، خودکارآمدی بالا (دی، ۲۰۰۸)، حمایت همکاران و مراقبت قوی مدیر (هوارد و جانسون، ۲۰۰۴)، الگوهای ارتباطی معلم^۱ (اولسن و اندرسون، ۲۰۰۷)، سبک مقابله‌ای (مظلوم‌بفروئی، افخمی‌اردکانی، شمس‌اسفندآبادی و جلالی، ۱۳۹۱؛ کمپل-سلس، کوهن و استین، ۲۰۰۶؛ فرانسیس لس، ۲۰۰۹؛ کاسترو و همکاران، ۲۰۱۰؛ پولی و کوهن، ۲۰۱۰؛ هانگ، ۲۰۱۱) و باورها و جهت‌گیری‌های مذهبی (حسین‌چاری و محمدی، ۱۳۹۰؛ جوکار و هاشمی، ۱۳۹۰؛ کاویانی، حمید و عنایتی، ۱۳۹۳؛ جمشیدی‌سولکو، عرب‌مقدم و درخواه، ۱۳۹۳؛ ملتفت و ساداتی، ۱۳۹۳؛ استنفورد، ۲۰۰۱؛ بال، ۲۰۰۳؛ یاتس، پلگری و اسمیت، ۲۰۰۸؛ مکنزی، ۲۰۱۲؛ مور، ۲۰۱۳) است.

یکی از مهم‌ترین عامل‌های اثرگذار بر تاب‌آوری، سبک‌های مقابله‌ای است. فالکمن و لازاروس (۱۹۸۴)، روش‌های مقابله را به‌عنوان فرایند تغییرات شناختی- رفتاری می‌خوانند که فرد برای گریز، حذف، کاهش یا کنترل عوامل فشار روانی (استرس) به کار می‌برد. در این میان، کازی و دابو (۱۹۹۲)، به نقل از دینگ، لیو؛ کوپلان؛ چن، لی و سانگ، ۲۰۱۴) معتقدند سبک مقابله‌ای، الگوی معمولی‌ای از پاسخ‌ها است که در هنگام مواجهه با عوامل استرس‌زا اتخاذ می‌شود. کارور (۱۹۹۷)، به نقل از پینکاسواگه، آریگو، لی، شوماخر، ۲۰۱۴)، سبک مقابله‌ای را به‌عنوان تعدیل‌کننده بالقوه یا روشی می‌داند که فرد برای مدیریت احساسات منفی و موقعیت‌ها به کار می‌برد. سبک‌های مقابله با استرس به‌طور معمول به‌عنوان تطابق با ناسازگاری‌ها طبقه‌بندی شده است. در کل، روش اصلی تعیین‌کننده پاسخ مقابله‌ای فرد، ارزیابی آنها از یک موقعیت

استرس‌زا است.

شغل‌هایی مانند تدریس، فرد را با فشارهای متعددی روبه‌رو می‌کند و مستلزم چالش خاصی است که تا حدی از کنترل شخص خارج است. در حیطه کار معلم، جنبه‌های بسیاری وجود دارد که موجب دلسردی او می‌شود. بیشتر فشارهایی که معلمان متحمل می‌شوند، ناشی از اجبار در تصمیم‌گیری‌های پی‌درپی در یک روز کاری است. یکی از ویژگی‌هایی که معلمان را به لحاظ جلوگیری از بروز استرس متمایز می‌کند، توانایی آنها در پیش‌بینی مشکلات است. مروری بر پیشینه پژوهش نشان داده عوامل استرس‌زای فردی که توسط معلمان تجربه شده عبارت‌اند از: یکنواختی کار، حقوق و دستمزد، محدودیت‌های زمانی شدید، کودکان با مشکلات رفتاری و فاقد انگیزه، تلاش‌های اصلاحی مدرسه، پشتیبانی اداری ناکافی، شرایط کاری نامناسب، عدم مشارکت در تصمیم‌گیری‌های مدرسه، کمبود منابع، مسئولیت‌های خانوادگی و روابط (فلمینگ، مکرین و لیبوف، ۲۰۱۳). در نتیجه، با وجود عوامل استرس‌زا، معلمان به شیوه متفاوت با دشواری‌ها و تنش‌ها کنار می‌آیند که این امر در میزان تاب‌آوری شغلی آنها تأثیرگذار است.

باورهای مذهبی به‌عنوان یکی دیگر از عوامل اثرگذار بر تاب‌آوری مطرح شده است (حسین‌چاری و محمدی، ۱۳۹۰؛ جوکار و هاشمی، ۱۳۹۰؛ کاویانی، حمید و عنایتی، ۱۳۹۳؛ جمشیدی‌سولکو، عرب‌مقدم و درخواه، ۱۳۹۳؛ ملتفت و ساداتی، ۱۳۹۳؛ استنفورد، ۲۰۰۱؛ بال، ۲۰۰۳؛ یاتس، پلگری و اسمیت، ۲۰۰۸؛ مکنزی، ۲۰۱۲؛ مور، ۲۰۱۳).

مذهب از جمله واژه‌هایی است که توافق و دستیابی به تعریف واحدی از آن، بسیار دشوار است. برای توصیف جوهره مذهب در ادیان مختلف، مفاهیم متفاوتی از قبیل وجود متعالی، غیرمادی، نامتناهی، متناهی، خدای واحد، خدایان، ایمان، کفر و الحاد وجود دارد که اغلب رسیدن به تعریف واحدی از آن را

تأثیرگذار است. کسانی که بیشترین توکل و باور را به خداوند دارند، در برخورد با سخت‌ترین مشکلات آرام خواهند بود و این یک مهارت شناختی است؛ شناختی مبتنی بر واقعیت‌ها. توجه به این واقعیت که خداوند همواره با انسان است و در صورت نیاز اجابت‌کننده است، نه تنها مانع فشار مضاعف می‌شود، بلکه سبب می‌شود که انسان، توان مقابله بیشتری بیابد (پسندیده، ۱۳۸۴). این امر ریشه در اعتقادات و باورهای مذهبی انسان دارد که به چنین شناختی دست یابد.

آثار و پیامدهای گرایش‌های مذهبی، پایبندی به اعمال مذهبی و نظایر آن مانند احساس بهکامی و پیشگیری از گرایش به ناسازگاری‌های روانی، مورد توجه پژوهشگران، به‌ویژه در حوزه سلامت روان قرار گرفته است. به این صورت که عقاید مذهبی قوی‌تر، باعث ایجاد اثرات روانی مثبتی می‌شود که در ارتقای بهداشت روانی و پایداری عاطفی افراد مؤثر است (رجایی، بیاضی و حبیبی‌پور، ۱۳۸۹) و با کاهش اضطراب توأم است (گنجی و حسینی، ۱۳۸۹).

بنا بر تأثیر مذهب در کاهش تنش‌ها، در این تحقیق باورهای مذهبی به‌عنوان عامل واسطه‌ای بین سبک مقابله‌ای و تاب‌آوری شغلی دانسته شده که هم می‌تواند نیروی شکل‌دهنده تاب‌آوری و هم عامل مؤثری برای اتخاذ سبک مقابله‌ای مناسب در کنار آمدن با مشکلات باشد. هدف پژوهش حاضر، ارائه مدلی برای تاب‌آوری شغلی معلمان دانش‌آموزان استثنائی بر اساس سبک مقابله‌ای با نقش واسطه‌ای باور مذهبی است.

روش

جامعه، نمونه و روش نمونه‌گیری

روش پژوهش حاضر از نوع توصیفی-همبستگی است. جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه معلمان دانش‌آموزان استثنائی است که در سال ۹۴-۹۳ در مدارس اشتغال داشتند. نمونه‌ها به تعداد ۲۰۰ نفر به روش خوشه‌ای در چند شهرستان (از جمله قائمشهر،

در نگاه اول ناممکن می‌کند. هالاهمی و آرگیل (۲۰۰۰)، به نقل از اسپیلکا و همکاران، (۲۰۰۳)، وجه مشترک تمام تعریف‌های مذهب و حتی ادیان مختلف را اعتقاد و باور به وجودی متعالی می‌دانند که الزامات خاصی را در رفتارها و تجربیات فرد به همراه دارد. با وجود پیچیدگی و عدم توافق در تعریف، مذهب پدیده‌ای جهانی و گسترده است که باورها، رفتارها و تجربیات، جنبه‌های مختلف این موضوع پیچیده را بیان می‌کند.

با توجه به رویکرد تجربی در زمینه مذهب، آنچه حائز اهمیت و راهگشای پژوهش‌ها شده، تعریف عملیاتی مذهب و یا دینداری است. استارک و گلاک (۱۹۶۸)، به نقل از هوبر و هوبر، (۲۰۱۲) در پژوهش حاضر دین را چندبعدی شامل ابعاد شناختی، عقیدتی، عمومی، خصوصی و تجربی می‌دانند. بُعد شناختی، به آگاه شدن فرد مذهبی از اصول اساسی ایمان و کتاب مقدس اشاره دارد. بُعد عقیدتی، به باورهای افراد مذهبی نسبت به وجود و ماهیت یک واقعیت متعالی و رابطه بین تعالی و انسان اشاره می‌کند. بُعد اعمال عمومی، به مشارکت عمومی افراد مذهبی به آیین‌های مذهبی و شرکت در فعالیت‌های اجتماعی اشاره دارد، و بُعد اعمال خصوصی به اعمال و آداب‌ورسومی که افراد مذهبی به‌صورت فردی در فضای خصوصی انجام می‌دهند، گفته می‌شود. همچنین، بُعد تجربه دینی، به نوعی ارتباط مستقیم که فرد مذهبی با حقیقت غایی دارد و او را از لحاظ عاطفی تحت تأثیر قرار می‌دهد، گفته می‌شود.

یکی از عوامل مهم که در مقاوم شدن افراد در برابر سختی نقش ایفا می‌کند، نگاه و نگرش انسان است که بر دیگر جنبه‌های رفتاری فرد نیز تأثیر می‌گذارد. هیجان‌ها و رفتارهای انسان تحت تأثیر نوع شناخت و نگرش او قرار دارند. آن‌گونه که می‌اندیشیم و واکنش نشان می‌دهیم، در نتیجه باور و اعتقاد به خدا، مذهب، دین و تکیه بر منبع مطمئن قدرت به‌عنوان یک نوع نگرش و نگاه در رفتار انسان

ناحیه ۱ ساری، ناحیه ۲ ساری، جویبار و بابل) انتخاب شدند.

ابزار

در این پژوهش از سه پرسشنامه برای گردآوری اطلاعات استفاده شده است:

۱- پرسشنامه تاب‌آوری شغلی معلمان آموزش ویژه^۲. این مقیاس توسط سوتومایور (۲۰۱۲) با هدف سنجش تاب‌آوری شغلی معلمان آموزش ویژه ساخته شده است و دارای ۶۶ گویه با ۴ بُعد است که شامل بعد پذیرش با ۷ گویه، بعد حمایت خودآگاهی با ۲۶ گویه، بعد تغییر با ۲۵ گویه و بعد ارتباط با ۸ گویه است. این پرسشنامه در اصل خود هفت‌لیکرتی است، ولی در این پژوهش با توجه به فرهنگ جامعه ما به‌صورت پنج‌لیکرتی از دامنه (۱) کاملاً مخالف تا دامنه (۵) کاملاً موافق، استفاده شده است. برای استفاده از این پرسشنامه، ابتدا ابزار توسط متخصصان زبان انگلیسی به فارسی ترجمه شد و مجدداً برای بررسی ترجمه دقیق آن متن ترجمه‌شده به زبان انگلیسی برگردانده شد. بنا بر نتیجه حاصل از تجزیه و تحلیل پژوهش سوتومایور، پایایی کلی این مقیاس با ضریب آلفا ۰/۹۰ درصد گزارش شده و پایایی هر یک از خرده‌مقیاس‌ها برای بعد پذیرش ۷۱ درصد، بعد حمایت از خودآگاهی ۸۳ درصد، بعد تغییر ۹۱ درصد، و بعد ارتباط ۴۱ درصد به‌دست آمده است. همچنین، در این تحقیق پایایی کلی این مقیاس با ضریب آلفا ۰/۹۵ به‌دست آمده و پایایی هر یک از خرده‌مقیاس‌ها برای بعد پذیرش ۰/۸۴، بعد حمایت از خودآگاهی ۰/۹۰، بعد تغییر ۰/۸۹، و بعد ارتباط ۰/۷۶ به‌دست آمده است. برای این پرسشنامه در تحقیق سوتومایور، سطح روایی بالایی گزارش شده و در این پژوهش نیز از روایی مناسبی برخوردار بوده است.

۲- پرسشنامه مقابله با موقعیت استرس‌زا: اندلر و پارکر (۱۹۹۰)، این پرسشنامه را با هدف ارزیابی انواع سبک‌های مقابله‌ای افراد در موقعیت‌های استرس‌زا به سه صورت سبک‌های مقابله‌ای مسئله‌مدار،

هیجان‌مدار و اجتنابی طراحی کردند. این آزمون شامل ۴۸ سؤال است که هر یک از ابعاد مقابله، ۱۶ سؤال دارد و پاسخ به هر سؤال بر اساس یک مقیاس پنج‌درجه‌ای لیکرت از دامنه هرگز (۱) تا خیلی زیاد (۵) مشخص می‌شود. اندلر و پارکر (۱۹۹۰) ضرایب اعتبار این آزمون را به‌وسیله آلفای کرونباخ برای سبک‌های مقابله‌ای مسئله‌مدار (دختر ۰/۹۰ درصد، پسر ۰/۹۲ درصد)، هیجان‌مدار (پسر ۰/۸۲ درصد، دختر ۰/۸۵ درصد) و اجتنابی (پسر ۰/۸۵ درصد، دختر ۰/۸۶ درصد) محاسبه کردند. در پژوهش محمدخانی و قره‌باش (به نقل از صدیقی و همکاران، ۱۳۹۱)، پایایی کل پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ ۰/۸۴ درصد بیان شده است. در پژوهش حاضر نیز پایایی کلی این پرسشنامه ۰/۹۰، برای بعد مسئله‌مدار ۰/۹۱، بعد هیجان‌مدار ۰/۸۸، و برای بعد اجتنابی ۰/۸۶ به‌دست آمده است. اندلر و پارکر از لحاظ روایی این پرسشنامه را مناسب دانستند. در این پژوهش نیز این پرسشنامه از روایی مناسبی برخوردار بوده است.

۳- پرسشنامه سنجش باور مذهبی (محوریت دینداری)^۳ نسخه ۱۵: این مقیاس توسط هوپر و هوپر (۲۰۱۲) با هدف سنجش میزان باور دینی و مذهبی ساخته شده است. این مقیاس پنج‌بعدی شامل: (۱) اعمال عمومی، (۲) اعمال خصوصی، (۳) تجربه‌های دینی، (۴) بعد عقیدتی، و (۵) بعد شناختی است. نمره کلی آن در مجموع به عنوان باور مذهبی افراد در نظر گرفته می‌شود. این مقیاس از مطالعات ادیان مختلف مشتق شده و در ۲۵ کشور که در مجموع بیش از صد هزار شرکت‌کننده داشته، استفاده شده و در تهیه آن دیگر ادیان (بودا، هندو و اسلام) نیز در نظر گرفته شده است. این مقیاس از نوع لیکرت پنج‌درجه‌ای دارای ۱۵ سؤال است. آیتم‌هایی که کمتر اتفاق می‌افتد، با واژه‌های (۱) - هرگز، (۳) - گاهی اوقات تا (۵) - همیشه) درجه‌بندی شده است و آیتم‌هایی که فراوانی آن کم است، با واژه‌های (۱) - اصلاً، (۲) - متوسط، (۵) - خیلی زیاد) درجه‌بندی و نمره‌گذاری می‌شود و

لحاظ روایی، این پرسشنامه در تحقیق هوبر و هوبر (۲۰۱۲) و پانديا (۲۰۱۴)، از روایی بالایی برخوردار بوده و در این تحقیق نیز سطح روایی این مقیاس مناسب بوده است.

روش اجرا

در این تحقیق، پرسشنامه بین معلمان توزیع و بعد از تکمیل، پرسشنامه جمع‌آوری شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، از نرم‌افزار اسپاس^۴ برای آمار توصیفی (میانگین و انحراف معیار) و برای آمار استنباطی (تحلیل مسیر) استفاده شده است.

یافته‌ها

جدول ۱ آمارهای توصیفی (میانگین، انحراف معیار، دامنه تغییرات، حداکثر، حداقل) مربوط به متغیرهای تاب‌آوری، سبک مقابله‌ای و باورهای مذهبی را نشان می‌دهد.

جدول ۱. شاخص‌های توصیفی مربوط به متغیرهای مستقل و وابسته

تاب‌آوری	باور مذهبی							سبک مقابله
	شناختی	عقیدتی	اعمال عمومی	اعمال خصوصی	تجربی	مسئله‌مدار	هیجان‌مدار	
میانگین	۱۳/۲۴	۱۴/۵۳	۱۲/۸۲	۱۴/۱۴	۱۳/۷۲	۵۸/۹۹	۳۹/۳۵	۴۳/۳۹
انحراف معیار	۲/۱۱	۱/۳۷	۲/۲۵	۱/۴۹	۱/۶۶	۹/۷۰	۹/۲۱	۱۰/۳۹

ماتریس همبستگی متغیرها:

ضرایب همبستگی و سطح معناداری آن‌ها در جدول ۲ آورده شده است.

ماتریس همبستگی بین متغیرهای پژوهش، همراه با

جدول ۲. ماتریس همبستگی بین متغیرهای پژوهش

متغیر	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹
تاب‌آوری									
شناختی	۰/۴۵**								
عقیدتی	۰/۴۸**	۰/۴۲**							
عمومی	۰/۳۸**	۰/۷۳**	۰/۴۶**						
خصوصی	۰/۵۹**	۰/۶۱*	۰/۶۹**	۰/۶۲**					
تجربی	۰/۵۴**	۰/۶۴**	۰/۵۳**	۰/۵۰**	۰/۷۸**				
مسئله‌مدار	۰/۴۳**	۰/۱۸**	۰/۱۱	۰/۲۴**	۰/۲۴**	۰/۱۸**			
هیجان‌مدار	-۰/۰۷**	۰/۰۹	-۰/۰۹**	-۰/۰۶	-۰/۰۳	۰/۰۴	۰/۱۵*		
اجتنابی	-۰/۰۳	۰/۰۲	۰/۰۳	-۰/۰۷	-۰/۰۲	-۰/۰۱	۰/۰۸	۰/۳۲**	۱

تاب‌آوری با متغیرهای پژوهش از -۰/۰۹ تا ۰/۷۸ است، و متغیر تاب‌آوری از بین متغیرها بیشترین ضریب همبستگی را با متغیر اعمال خصوصی با ۰/۵۹ داشته است. با توجه به هدف پژوهش حاضر مبنی بر ارائه مدلی برای تاب‌آوری شغلی معلمان مدارس

همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، ابعاد شناختی، عقیدتی، اعمال عمومی و خصوصی، بعد تجربی و سبک مقابله‌ای مسئله‌مدار به صورت مثبت، و سبک مقابله‌ای اجتنابی به صورت منفی با تاب‌آوری شغلی رابطه دارد. همچنین، دامنه ماتریس همبستگی

استثنائی بر اساس سبک مقابله‌ای با نقش واسطه‌ای باور مذهبی، از روش تحلیل مسیر با استفاده از نرم‌افزار لیزرل^۵ استفاده شد که در ادامه به آن پرداخته شده است.

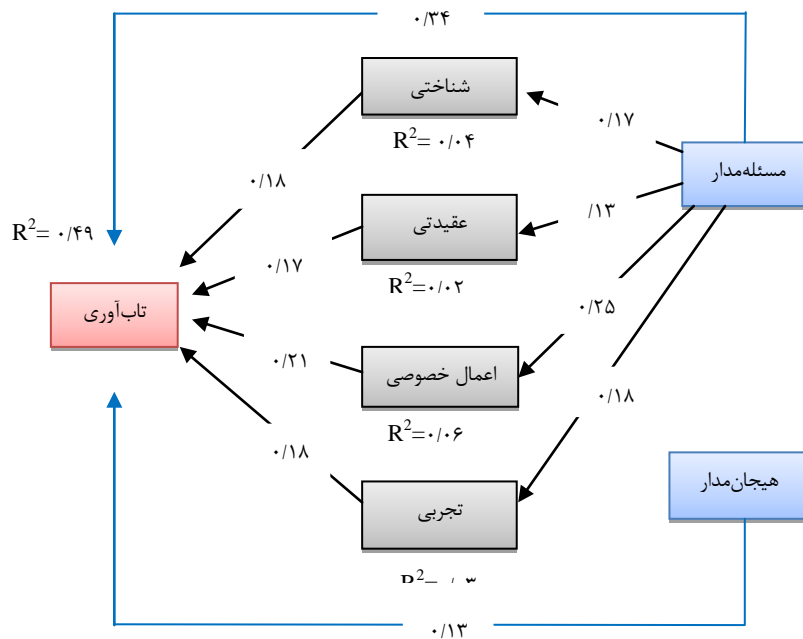
جدول ۳. اثرات مستقیم، غیرمستقیم و کل متغیرهای پژوهش بر یکدیگر

اثرات کل	اثرات غیرمستقیم	اثرات مستقیم	مسیرهای به روی تاب‌آوری
۰/۵۱	۰/۱۷	۰/۳۴	مسئله‌مدار
	-	-۰/۱۳	هیجان‌مدار
	-	-	اجتنابی
		۰/۱۸	شناختی
		۰/۱۷	عقیدتی
		-	اعمال عمومی
		۰/۲۱	اعمال خصوصی
		۰/۱۸	تجربی

$P < 0.01^*$

و بعد تجربی با بتای ۰/۱۸ تاب‌آوری شغلی را پیش‌بینی می‌کند. بر اساس یافته‌های پژوهش حاضر، مدل نهایی تاب‌آوری شغلی معلمان بر اساس سبک مقابله‌ای با نقش واسطه‌ای باور مذهبی، مطابق شکل ۱ به‌دست آمده است.

همان‌طور که نتایج جدول ۳ نشان می‌دهد، متغیر مسئله‌مدار با اثر مستقیم ۰/۳۴ و اثر غیرمستقیم ۰/۱۷ و اثر کل ۰/۵۱ تاب‌آوری را پیش‌بینی می‌کند. بعد هیجان‌مدار با بتای -۰/۱۳، بعد شناختی با بتای ۰/۱۸، بعد عقیدتی با ۰/۱۷، اعمال خصوصی با ۰/۲۱



شکل ۱. مدل نهایی تاب‌آوری شغلی معلمان مدارس استثنایی بر اساس سبک مقابله‌ای با نقش واسطه‌ای باور مذهبی

سبک هیجان‌مدار به‌صورت منفی سهم معناداری به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم در پیش‌بینی تاب‌آوری شغلی معلمان داشتند که اثر غیرمستقیم، نشان‌دهنده تأثیر باورهای مذهبی به‌عنوان نقش واسطه‌ای است.

بحث و نتیجه‌گیری

به‌منظور ارائه مدلی برای تاب‌آوری بر اساس سبک مقابله‌ای با نقش واسطه‌ای باور مذهبی در معلمان، پژوهش حاضر انجام گرفته است. بر اساس نتایج به‌دست‌آمده، سبک مسئله‌مدار به‌صورت مثبت، و

بهرتر می‌تواند با سختی‌ها کنار بیاید و موقعیت ناخوشایند را مدیریت کند. همچنین پاسخ‌های مقابله‌ای مورد استفاده، متأثر از نحوه ارزیابی موقعیت‌ها از سوی افراد است. زمانی که افراد استرس‌ها را قابل کنترل و تغییرپذیر بدانند، غالباً از سبک مقابله‌ای مسئله‌مدار استفاده می‌کنند. در مقابل، زمانی که استرس‌ها غیرقابل کنترل ارزیابی شوند، راهبردهای هیجان‌محور به کار گرفته می‌شود (دبی، ۲۰۱۰). همچنین، در تبیین رابطه بین باور مذهبی و تاب‌آوری می‌توان گفت، به فرموده استاد مطهری، با توجه به آموزه‌هایی که از قرآن و روایات به دست آمده، تأثیر دین در زندگی فردی و اجتماعی نمود پیدا می‌کند؛ بدین صورت که فرد دیندار نسبت به انسان و جهان هستی خوش‌بین می‌شود و مسیر زندگی را با سلامت و سعادت طی می‌کند، به دنیای مادی دل نمی‌بندد، در زندگی هدفمند است و با دیگران روابط اجتماعی برقرار می‌کند و ایمان دارد که زندگی پرمعنا است. همچنین، با مدیران، همکاران، معلمان، والدین و دانش‌آموزان که به اعتقاد جردن (به نقل از کورنو، ۲۰۰۹) هسته اصلی تاب‌آوری هستند، روابط متقابل همراه با همدلی برقرار می‌کند. در نهایت، در تبیین رابطه بین سبک مقابله‌ای و باور مذهبی، می‌توان گفت افرادی که بیشتر از راهبرد مقابله‌ای مسئله‌مدار برای حل مشکل استفاده می‌کنند، شناخت منطقی و نگرش خردمندانه در آن‌ها ایجاد می‌شود. دست یافتن به معنای زندگی و باور به اینکه حیات جاوید در سرای دیگر است و دنیا و هر آنچه در آن است ناچیز است، منجر به قبول این مطلب می‌شود که سختی‌ها بر اساس تقدیر الهی شکل می‌گیرد و تقدیر الهی بر اساس حکمت و مصلحت انسان‌ها رقم می‌خورد. در نتیجه کسانی که از دانش صحیح منطبق بر واقعیت هستی برخوردارند، ثواب الهی را بهتر از هر چیز دیگری ارزیابی می‌کنند. معلمانی که به این باور دست یافته‌اند که معلمی شغل انبیاست، برای حل مشکل خود به آموزه‌های دینی

نتایج این پژوهش با پژوهش‌های زاهد بابلان و همکاران، ۱۳۹۰؛ حسین‌چاری و محمدی، ۱۳۹۰؛ جوکار و هاشمی، ۱۳۹۰؛ حسینی‌قمی و سلیمی بجزستانی، ۱۳۹۰؛ گرائیلی و راستی، ۱۳۹۲؛ سلیمانی‌خشاب، لطیفیان، مرادی و دهقانی‌زاده، ۱۳۹۲؛ عسکریان، اصغری و حسن‌زاده، ۱۳۹۲؛ کاویانی، حمید و عنایتی، ۱۳۹۳؛ جمشیدی‌سولکو، عرب‌مقدم و درخواه، ۱۳۹۳؛ ملتفت و ساداتی، ۱۳۹۳؛ استنفورد، ۲۰۰۱؛ بال، آرمیستد و آستین، ۲۰۰۳؛ یاتس، پلفری و اسمیت، ۲۰۰۸؛ مکنزی، ۲۰۱۲؛ مور، ۲۰۱۳؛ مبنی بر رابطه مثبت و معنادار بین تاب‌آوری و باور مذهبی، هم‌سو است. همچنین، نتایج این پژوهش با پژوهش‌های مظلوم‌بفروئی و همکاران، ۱۳۹۱؛ شاره، صدیق‌معروفی، هوشمند و حقی، ۱۳۹۰؛ کمپل-صلس و همکاران، ۲۰۰۶؛ فرانسیس لس، ۲۰۰۹؛ پولی و کوهن، ۲۰۱۰؛ هانگ، ۲۰۱۱؛ مبنی بر وجود رابطه مثبت و معنادار بین سبک مقابله‌ای مسئله‌مدار و تاب‌آوری، هم‌سو است. علاوه بر این، نتایج این پژوهش با پژوهش‌های ابوالقاسمی و حجاران، ۱۳۷۷؛ یزدانی، ۱۳۸۳؛ نصیرزاده و رسول‌زاده طباطبایی، ۱۳۸۸؛ خباز و همکاران، ۱۳۹۰؛ پارک کوهن، ۱۹۹۰؛ مبنی بر رابطه مثبت و معنادار سبک مقابله‌ای مسئله‌مدار و رابطه منفی سبک مقابله‌ای هیجان‌مدار با باور مذهبی هم‌سو بوده است. در تبیین رابطه بین سبک مقابله‌ای با تاب‌آوری، می‌توان گفت که تصور ما از دنیا و سختی‌های آن نقش بسیار مهمی در مقابله با سختی‌ها دارد. زمانی انسان از وقوع سختی‌ها و ناملایمات به شدت دچار تنیدگی و نارضایتی می‌شود که انتظاراتش برآورده نشده است. راهبردهای مقابله‌ای مسئله‌مدار با درگیر کردن فرد در یافتن راه‌حل برای مسئله و مشکل، موجب انسجام فکری در جهت شناخت منبع استرس می‌شود. آنچه مهارت‌های مقابله با سختی‌ها را به وجود می‌آورد و زندگی را تحمل‌پذیر می‌کند، پذیرش این واقعیت است که سختی‌ها اجتناب‌ناپذیرند. اگر انسان این را بپذیرد،

مقالات اولین همایش نقش دین در بهداشت روان، قم: دفتر نشر نوید اسلام، ۱۰-۱.

بنگر، م. (۱۳۸۲). استرس شغلی معلمان کودکان استثنایی. تعلیم و تربیت استثنایی، ۱۶ و ۱۷، ۴۰-۴۵.

پسندیده، ع. (۱۳۸۴). رضایت از زندگی. قم: دارالحدیث.

جمشیدی‌سولکو، ب.، عرب‌مقدم، ن.، و درخواه، ف. (۱۳۹۲). رابطه دینداری و تاب‌آوری در دانش‌آموزان راهنمایی و دبیرستانی شهر شیراز. اندیشه نوین تربیتی، دانشگاه علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه الزهراء، ۱۰(۱)، ۱۴۱-۱۶۱.

جوکار، ب.، هاشمی، ل. (۱۳۹۰). بررسی رابطه بین تعالی معنوی و تاب‌آوری در دانشجویان دانشگاه. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، پرتال جامع علوم انسانی، ۱۲۴-۱۴۲.

حسین‌چاری، م.، محمدی، م. (۱۳۹۰). پیش‌بینی تاب‌آوری روان‌شناختی بر اساس اعتقادات مذهبی در دانشجویان شهری و روستایی. روان‌شناسی معاصر، ۶(۲)، ۴۵-۵۶.

حسینی‌قمی، ط.، سلیمی‌بجستانی، ح. (۱۳۹۰). رابطه بین جهت‌گیری مذهبی و تاب‌آوری در بین مادران دارای فرزندان مبتلا به بیماری. روان‌شناسی دین، ۴(۳)، ۶۹-۸۲.

خباز، م.، رضاپورمیرصالح، ی.، عبدی، ک.، و صافی، م. (۱۳۹۰). بررسی مقایسه‌ای نقش ابعاد جهت‌گیری مذهبی و ابعاد شخصیت در پیش‌بینی سبک‌های مقابله‌ای مادران کودکان با و بدون ناتوانی ذهنی. توانبخشی، ۱۲(۲)، ۴۱-۴۷.

رجایی، ع.، بیاضی، م.ح.، و حبیبی‌پور، ح. (۱۳۸۹). باورهای مذهبی اساسی، بحران هویت و سلامت عمومی جوانان. روان‌شناسی تحولی روان‌شناسان ایرانی، ۶، ۹۷-۱۰۷.

زاهدباپلان، ع.، رضایی‌جمالویی، ح.، و حرفتی‌سبحانی، ر. (۱۳۹۱). رابطه دل‌بستگی به خدا و تاب‌آوری با معناداری در زندگی دانشجویان. دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی، ۳(۳)، ۴۹-۸۵.

سلیمانی‌خشب، ع.، لطیفیان، م.، مرادی، م.، و دهقانی‌زاده، م.ح. (۱۳۹۱). بررسی اثر میانجی‌گری معنویت و دینداری در رابطه با پیش‌بینی تاب‌آوری توسط پنج عامل شخصیت. فصلنامه شخصیت و تفاوت‌های فردی، ۱(۲)، ۹۴-۱۱۵.

شاره، ح.، صدیق‌معروفی، ش.، و حقی، ا. (۱۳۹۰). تأثیر تنش‌های شغلی، راهبردهای مقابله با تنش، تاب‌آوری و سلامت روانی در رضایت شغلی تکنسین‌های بی‌هوشی. مجله اصول بهداشت روانی، ۱۱۳(۱)، ۲۰-۲۹.

عسکریان، س.، اصغری، م.ح.، و حسن‌زاده، م.ح. (۱۳۹۲). تأثیر آموزش مهارت‌های مقابله‌ای دینی بر تاب‌آوری، انطباق‌پذیری و مدیریت فشار روانی همسران جانبازان. مجله علمی پژوهشی طب جانباز، ۶(۲۱)، ۶۰-۶۷.

کوابانی، ز.، حمید، ن.، عنایتی، م.ص. (۱۳۹۳). تأثیر درمان‌شناختی-رفتاری مذهب‌محور بر تاب‌آوری زوجین. دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی، ۱۵(۳)، ۲۵-۳۴.

کی‌ریاکو، ک. (۱۹۹۸). مهارت‌های معلمان، ترجمه منصوره وحدتی‌زاده (۱۳۸۷). تهران: رشد.

مراجعه می‌کنند. در نتیجه، افراد دارای باور مذهبی قوی، مشکلات خود را بیش از حد بزرگ نمی‌بینند، سعی می‌کنند موقعیت را درک و خواسته‌هایشان را با شرایط موجود هماهنگ کنند.

در انتها لازم است که به محدودیت‌های پژوهش حاضر اشاره شود. با توجه به اینکه پژوهش با شرایط خاص فرهنگی و ترکیب جمعیتی خاص انجام شده، باید در تعمیم نتایج به دیگر جوامع جانب احتیاط را در نظر گرفت. همچنین، شیوه‌ی اساسی جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش مبتنی بر پرسشنامه بود که گرچه چنین شیوه‌ای در بیشتر پژوهش‌ها غالب است، پیشنهاد می‌شود اطلاعات هر متغیر با استفاده از چند روش مختلف جمع‌آوری شود تا نتایج به‌دست‌آمده با اطمینان بیشتر مورد استفاده و تعمیم‌دهی قرار گیرد. از آنجا که پژوهش حاضر از نوع همبستگی است، استنباط علی از نتایج مقدور نیست. با توجه به اهمیت سازه تاب‌آوری، پیشنهاد می‌شود که این تحقیق در جامعه‌ای بزرگتر انجام شود تا بتوان نتایج آن را به جامعه گسترده‌تری تعمیم داد. همچنین پیشنهاد می‌شود که پژوهش در این زمینه با تأکید بیشتر بر متغیرهای فردی و اجتماعی تأثیرگذار در تاب‌آوری شغلی معلمان، از طریق پژوهش کیفی انجام گیرد. می‌توان معلمان را بر حسب سن، جنس، سابقه تدریس، محل تدریس، وضعیت تأهل، و مقطع تدریس تفکیک و آن‌ها را مقایسه کرد. به علاقه‌مندان پژوهش در این حوزه پیشنهاد می‌شود به پژوهش به صورت آزمایشی در حیطه تاب‌آوری بر روی معلمان مدارس استثنایی مبادرت ورزند.

پی‌نوشت‌ها

1. Teacher communication patterns
2. Special Education Career Resilience scale (SECRS)
3. The Centrality of Religiosity Scale (CRS)
4. Statistical of Package Social Scieces (SPSS)
5. Linear structural relations (LISREL)

منابع

ابوالقاسمی، ع.، حجاران، م. (۱۳۷۷). نقش‌های مذهبی در اتخاذ شیوه‌های مقابله با استرس در سالمندان تهرانی، مجموعه

- needs areas. *Teaching and Teacher Education*, 26(3), 622 – 629.
- Cornu, R. Le. (2009). Building resilience in pre-service teachers, *Teaching and Teacher Education*, 25, 717–723.
- Day, C. (2008). Committed for life? Variations in teachers' work, lives and effectiveness, *Journal of Educational Change*, 9(3), 243-260.
- Day, C. & Hong, J. (2016). Influences on the capacities for emotional resilience of teachers in schools serving disadvantaged urban communities: Challenges of living on the edge. *Teaching and Teacher Education*, 59, 115-125.
- Debbie, J., et al. (2010). Association between quality of life, coping styles, optimism, and anxiety and depression in pretreatment patients with head and cancer. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 110-125.
- Ding, X., Liu, J., Coplan, R. J., Chen, X., Li, D. & Sang, B. (2014). Self-reported shyness in Chinese children: Validation of the Children's Shyness Questionnaire and exploration of its links with adjustment and the role of coping, *Personality and Individual Differences*, 68, 183–188
- Endler ND, Parker JD. (1990). Multidimensional assessment of coping: A critical evaluation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(5): 844-54.
- Fleming, J. L., Mackrain, M., & LeBuffe, P. A. (2013). Caring for the caregiver: Promoting the resilience of teachers. In S. Goldstein & R. B. Brooks (Eds.), *Handbook of Resilience in Children* (pp. 387-397). New York: Springer Science+Business Media.
- Folkman, S. & Lazarus, R. (1984). *Stress, appraisal and coping*, New York, Springer.
- Frances Lees, N. (2009). *The Ability to Bounce Back the Relationship between Resilience, Coping, and Positive Outcomes*. A thesis presented in partial fulfilment of the requirements for the degree of Master of Arts in Psychology at Massey University, Auckland, New Zealand.
- Howard, S. & Johnson, B. (2004). Resilient teachers: Resisting stress and burnout, *Social Psychology of Education*, 7(4), 399–420.
- Huber, S. & Huber, O. W. (2012). The Centrality of Religiosity Scale (CRS), *Religions*, 3 (4), 710 – 724; doi: 10.3390/rel3030710.
- Hung, C. L. (2011). Coping strategies of primary school teachers in Taiwan experiencing stress because of teacher surplus. *Social Behavior and Personality*, 39(9), 1161-1173.
- Johnson, B., Down, B., Sullivan, A., Cornu, R. L., Peters, J., Pearce, J. & Hunter, J. (2013). Early career teachers: stories of resilience, an electronic journal for leaders in education, ISSN: 1448-0743, 11(9).
- گرائیلی، ا.، راستی، م. (۱۳۹۲). رابطه بین باورهای دینی با سلامت روان و تاب‌آوری دانشجویان دانشگاه آزاد واحد جویبار در سال ۱۳۹۲. *اولین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روان‌شناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی*، ۱-۷.
- گنجی، ط.، حسینی، آ. (۱۳۸۹). باورهای مذهبی دانشجویان پرستاری کارشناسی و ارتباط آن با میزان اضطراب آنان. *نشریه پرستاری ایران*، ۲۳، ۴۴-۵۱.
- مطهری، م. (۱۳۵۸). مقدمه‌ای بر جهان‌بینی اسلامی، انسان و ایمان. تهران: انتشارات صدرا، چاپ بیست و هشتم.
- مظلوم‌بفروئی، ن.، افخمی‌اردکانی، م.، شمس‌اسفندآباد، ح.، و جلالی، م. (۱۳۹۱). رابطه ساده و چندگانه تاب‌آوری و سرسختی با سبک‌های مقابله‌ای هیجان‌مدار و مسئله‌مدار در بیماران دیابت شهر یزد. *فصلنامه پرستاری دیابت دانشکده پرستاری و مامایی زابل*، ۱(۲): ۳۹-۴۹.
- ملفت، ق.، ساداتی‌فیروزآبادی، س. (۱۳۹۳). ارائه مدلی برای ایستادگی دانش‌آموزان با توجه به متغیرهای خانوادگی و واسطه‌گری جهت‌گیری مذهبی در دانش‌آموزان دبیرستانی. *نشریه علمی-پژوهشی علوم روان‌شناختی*، ۱۳(۴۹): ۵۴-۷۴.
- نصیرزاده، ر.، رسول‌زاده‌طباطبایی، ک. (۱۳۸۸). بررسی رابطه باورهای مذهبی با راهبردهای مقابله با تنیدگی در دانشجویان. *افق دانش: فصلنامه دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی گناباد*، ۱۵(۲): ۳۶-۴۶.
- یزدانی، ف.ا. (۱۳۸۳). بررسی رابطه بین نگرش دینی، سبک‌های مقابله‌ای (کارآمد، ناکارآمد) و شادکامی در دختران و پسران دبیرستانی اصفهان در سال تحصیلی ۸۱-۸۲. *پایان‌نامه دکتری روان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبایی*.
- Ball, J., Armistead, L., Austin, B. J. (2003). The relationship between religiosity and adjustment among African-American, female, urban adolescents. *Journal of Adolescence*, 26, 431-446.
- Bettina Lankard, B. (1996). *Career resilience*, ERIC Clearinghouse on Adult Career and Vocational Education Columbus OH. (ED402474).
- Bobek, B. L. (2002). Teacher resiliency. [Commentary, qualitative study]. *The Clearing House*, 75(4), 202–205.
- Brouskeli, V., Kaltzi, V. & Loumakou, M. (2018). Resilience and occupational well-being of secondary education teachers in Greece. *Issues in Educational Research*, 28(1), 43-60.
- Campbell-sills, L., Cohan, S., & Stein, M. B. (2006). Relationship of resilience to personality, coping, and psychiatric symptoms in young adults. *Behavior brain volumes of healthy adults*. *Cerebral Cortex*, 12, 998-1003.
- Castro, A., J., Kelly, J., & Shih, M. (2010). Resilience strategies for new teachers in high

- Mackenzie, S. (2012). I can't imagine doing anything else: Why do teachers of children with SEN remain in the profession? Resilience, rewards and realism over time. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 12(3), 151-161.
- Mansfield, C. (2012). *Promoting resilience for teachers and their students: A four Dimensional view*, The Children's Hospital Education Research Institute Conference, Sydney.
- Moore, R. (2013). *Pedagogical stressors and coping strategies for bolstering teacher resilience*. (Doctor of Education), Walden University, Ann Arbor.
- Morgan, M. (2015). *Workload, Stress and Resilience of Primary Teachers: Report of a Survey of INTO members*.
- Ngui, G. K. & Lay, Y. F. (2017). The relationship between resilience and perceived practicum stress: The mediating role of self-efficacy. *Sains Humanika*, 9(1-4), 41-48.
- Oksuz, Y. & Guven, E. (2014). The relationship between psychological resilience and procrastination levels of teacher candidates, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 116 (2014) 3189 – 3193.
- Olsen, B. & Anderson, L. (2007). Courses of action: A qualitative investigation into urban teacher retention and career development. *Urban Education*, 42(1), 5-29.
- Ozbey, S., Buyuktanır, A. & Turkoglu, D. (2014). An investigation of preservice pre-school Teacher's resilience skills, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 116 (2014) 4040 – 4046.
- Pandya, p s. (2014). "In the Joy of Others Lies our Own" Altruism and Social Service of the Swaminarayan Sanstha (BAPS) in the United Kingdom Online International Interdisciplinary Research Journal, {Bi-Monthly}, ISSN2249-9598.
- Park, C. L. & Cohen, L.H. (1990). "Religious and nonreligious coping with the death of friend", *Journal of cognitive therapy and research*, 17, 40- 46.
- Pinkasavage, E., Arigo, D. & Sohumacher, L. M. (2014). Social Comparison, Negative Body Image, and Disordered Eating Behavior: The Moderating Role of Coping Style. *Eating Behaviors*, S1471-0153(14)00154-8.
- Pooley, J. A. & Cohen, L. (2010). Resilience: A Definition in Context, *the Australian Community Psychologist*, 22 (10), 30-37.
- Sotomayor, E. A. (2012). *Career Resilience and Continuing Special Education Teachers: The development and Evaluation of The Special Education Career Resilience Scale*, Dissertation submitted to the Faculty of the Graduate School of the University of Maryland, College Park in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy.
- Stanford, B. H. (2001). Reflections of resilient, persevering urban teachers. *Teacher Education Quarterly*, 28(3), 75.
- Spilka, B., Hood, J. R. W., Hunsberger, B., & Gorsuch, R. (2003). *The psychology of Religion*. New York: The Guilford press.
- Yates, L., Pelphrey, B. A. & Smith, P. A. (2008). An exploratory phenomenological study of African American male pre-service teachers at a historical black university in the mid-south. *National Forum of Applied Educational Research Journal*, 21(3).

